

TANER AKÇAM
Naim Efendi'nin Hatıratı ve Talat Paşa Telgrafları

İletişim Yayınları 2382 • Araştırma-İnceleme Dizisi 394

ISBN-13: 978-975-05-2094-5

© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3

Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

TANER AKÇAM

Naim Efendi'nin Hatıratı ve Talat Paşa Telgrafları

Krikor Gergeryan Arşivi

TANER AKÇAM 1953'te doğdu. 1975'te ODTÜ İ.I.B.F.'den mezun oldu. 1976 Martı'nda sorumlu yazı işleri müdürü olduğu *Devrimci Gençlik* dergisindeki yazıları nedeniyle tutuklandı. 1977 Martı'nda Ankara Merkez Cezaevi'nden firar etti. 1978'de Almanya'da siyasi mülteci oldu. 1988'de Hamburg Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nde şiddet, kültür ve insan hakları konularında çalışmaya başladı. İlk eserleri *İnsan Hakları ve Marksizm* (Ayrıntı Yayınları, 1991), *Siyasi Kültürümüzde Zulüm ve İşkence* (İletişim Yayınları, 1992) bu araştırmaların sonucudur. 1991'de yayımlanan *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu* (İletişim Yayınları), Ermeni sorunu etrafındaki çalışmalarının başlangıcına denk düşer. 1996'da, "1919-1922 İstanbul Divan-ı Harb-i Örfi Yargılamaları Işığında Türk Kurtuluş Hareketi ve Ermeni Soykırımı" adlı çalışmasıyla Hannover Üniversitesi'nden sosyoloji ve tarih doktorası aldı. Bu çalışma önce Almanca, daha sonra da *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu, İttihat ve Terakki'den Kurtuluş Savaşına* (İmge Yayınları, 1999) adıyla Türkçe yayımlandı. 2006'da yayımlanan *A Shameful Act: The Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility* (Metropolitan Books) 2007'de, Minnesota eyaletinde araştırma dalında en iyi kitap ödülünü kazandı. Yakın dönemde yayınlanan kitapları şunlardır: "Ermeni Meselesi Hallolunmuştur" - *Osmanlı Belgelerine Göre Savaş Yıllarında Ermenilere Yönelik Politikalar* (İletişim, 2008); *Tehcir ve Taktik: Divan-ı Harb-i Örfi Zabıtları İttihat ve Terakki'nin Yargılanması 1919-1922* (Vahakn N. Dadrian ile birlikte, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008); *1915 Yazıları* (İletişim, 2010); *Kanunların Ruhı: Emval-i Metruke Kanunlarında Soykırımın İzini Sürmek* (Ümit Kurt ile birlikte, İletişim, 2012); *Ermenilerin Zorla Müslümanlaştırılması* (İletişim, 2014); *The Young Turks' Crime against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in the Ottoman Empire* (Princeton University Press, 2012). Akçam'ın bu kitabı Amerikan *Foreign Affairs* dergisi tarafından 2012 yılının Ortadoğu konusundaki en iyi kitabı seçildi. Akçam, bu kitabı ile, MESA (Middle East Studies Association) adlı akademik kuruluşun prestijli ödülü, Albert Hourani Ödülü'nü kazandı ve kitabı 2013 yılının en iyi kitabı seçildi. Akçam, 2008 yılından beri Clark Üniversitesi Tarih Bölümü Holocaust and Genocides Studies Merkezi'nde bulunan Kaloosdian/Mugar kürsüsünde çalışmalarını sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
Krikor Gergeryan ve Arşivi	10
GİRİŞ	17
ANDONYAN'IN NAİM EFENDİ İLE BULUŞMA NOTU	20
ANDONYAN'IN YAYIMLADIĞI METİN VE ELİMİZDEKİ HATIRAT	25
Hatırat ve Belgeler Nerede?	31
1983 Sonrası Hatırat ve Belgeler	39
Naim Efendi Hatıratı Hakkındaki Kuşku Üç Temel Kaynağı	41
Naim Efendi İsimli Bir Memur Var mıdır?	43
Naim Efendi'nin Adının Geçtiği Osmanlı Belgeleri	50
Naim Efendi'nin Görev Yerleri ve Andonyan ile İlişkisi	53
Naim Efendi'nin Kişiliği Meselesi	61
Hatırat Gerçek Olsa Bile Belgeler Sahte Olamaz mı?	65
Son Bir Gözlem	97

OSMANLI BELGELERİNDE NAİM EFENDİ'NİN ANLATTIKLARININ İZDÜŞÜMLERİ	101
1) Aranan Bazı Ermeniler.....	101
2) Kozan Milletvekili Nalbantyan'ın Akrabası Soğomon Kuyumcuyan.....	104
3) Ermeni Milletvekilleri ve Akrabaları.....	105
4) Halep'ten Yetimlerin Sivas ve İstanbul'a Sürülmeleri Meselesi.....	112
5) Meskene ve Rakka Civarında Ermeni Çocukların öldürülmesi.....	119
6) Demiryollarında Çalışan Ermenilerin Sürülmeleri.....	124
7) Hat Komiseri Hayri Bey.....	132
8) Amerikan Konsoloslukları ve Yollarda Çekilen Fotoğraflar.....	134
9) Yol Boylarında Kalan Cesetler Meselesi.....	139
10) Dört Yol ve Haçın'de Şüpheli Ermeniler Hakkında Soruşturma.....	144
SONSÖZ	149
EKLER	153
EK-1 NAİM EFENDİ'NİN İLK DEFA YAYIMLANAN HATIRATI.....	154
EK-2 ANDONYAN TARAFINDAN YAYIMLANAN NAİM EFENDİ HATIRATI.....	224
EK-3 DR. AVEDİS NAKKAŞYAN'IN ANDONYAN'A MEKTUBU 6 Ekim 1925.....	245
EK-4 ANDONYAN'IN DR. MARY TERZİYAN'A MEKTUBU 28 Temmuz 1937.....	250
EK-5 HALEP KONSOLOSU RÖSSLER'DEN LEPSİUS'A MEKTUP 25 Nisan 1921.....	260
EK-6 ANDONYAN'IN TEHLİRYAN'IN AVUKATLARINA MEKTUBU 10 Haziran 1921.....	265
EK-7 HALEP HAT KOMİSERİ HAYRİ EFENDİ HAKKINDA SORUŞTURMA.....	267

ÖNSÖZ

Elinizdeki kitap, 1915-16 yıllarında Halep Sevkıyat Müdürlüğü'nde çalışmış Naim Efendi adlı bir Osmanlı memurunun Hatıratı ve bununla ilgili bazı belgelerdir.¹ Hatırat, Talat Paşa'nın Ermenilerin imhası için yolladığı telgraf emirlerini ve Naim Efendi'nin dönem hakkındaki kişisel gözlemlerini içermektedir. Naim Efendi, Hatırat ve telgrafları 1918 yılında Aram Andonyan² adlı bir Ermeni aydına satmış ve

- 1 Hatırat ve Belgeler Katolik Rahip Krikor Gergeryan'ın özel arşivinde bulunmuştur. Krikor Gergeryan, soy ismini Batı dillerinde daha kolay telaffuz edilebilmesi için Guerguerian olarak yazar. Bugün hayatta olan akrabaların soy isimleri de Guerguerian'dır. Biz tüm eser boyunca Gergeryan ifadesini kullandık. Rahip hakkında daha ayrıntılı bilgi aşağıdadır.
- 2 Aram Andonyan (1875-1952), İstanbul'un önde gelen Ermeni aydınlarından biridir. Çeşitli gazetelerde çalışmıştır. 1912-3 yıllarında İstanbul'da basılan, *Badgerazart Intartzag Badmutyun Balkanyan Baderazmin* [*Balkan Savaşı'nın Resimli Mufassal Tarihi*] adlı eseri en bilinen çalışmasıdır [Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2002)]. 24 Nisan 1915 günü diğer Ermeni aydınlarla birlikte tutuklanmış, sürgün yolunda, ayağı kırıldığı için ölümden kurtulmuştur. Sürgün yıllarını Meskene kampında ve Halep'te geçirmiştir. Bu yıllarda, soykırımdan kurtulan bazı Ermenilere başlarından geçenleri yazdırmış ve son derece zengin bir sözlü tarih derlemesi yaratmıştır. Bu derlemeleri daha sonra, 1928-1952 yılları arasında müdürlüğünü yapacağı, Paris Boghos Nubar Kütüphanesi'ne götürecektir. Andonyan'ın sürgün yıl-

Andonyan, Hatırat'ın bir kısmı ile belgeleri 1920-21 yıllarında Ermenice, İngilizce ve Fransızca olarak yayımlamıştı.

1983 yılında Şinasi Orel ve Süreyya Yuca *Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü* adlı bir kitap yayımladı ve Andonyan'ın yayımladığı Hatırat ve içindeki telgrafların sahte olduğunu iddia ettiler. Yazarlar, iddialarını üç önemli teze dayandırdılar. 1) Naim Efendi isimli bir Osmanlı memuru yoktur; 2) olmayan bir kişinin yazdığı bir Hatırat sözkonusu olamaz, böyle bir Hatırat da yoktur; 3) Talat Paşa'ya ait olduğu söylenen belgeler tahrif edilmiş, sahte belgelerdir. Yazarlara göre, Hatırat ve belgeler, başta Andonyan olmak üzere Ermenilerce üretilmişti.

Orel ve Yuca'nın kitabından sonra, Hatırat ve belgelerin sahte olduğu genel kabul gördü ve konu o günden beri kamuoyunda, "*Talat Paşa'ya ait sahte telgraflar*" olarak bilindi ve anıldı. Gerek Naim Efendi isminde bir Osmanlı bürokrata ait herhangi bir kaydın bulunamaması, gerekse Hatırat ve belgelerin orijinallerinin nerede olduklarının bilinmemesi nedeniyle, eleştirel tarihçiler de konuya değinmemeyi tercih ettiler. Ermeni soykırımı alanında yapılan çalışmalarda, *Naim Efendi Hatıratı ve Talat Paşa Telgrafları*, deyim yerindeyse züccaciye dükkânındaki fil gibi kaldı. Orta yerde idi ama, "resmi devlet tezlerini" savunanlar dışında kimse elini dokundurmak, hakkında konuşmak ve tartışmak istemiyordu. Elinizdeki kitap ile birlikte bu konuda artık yeni bir sayfanın açılmakta olduğunu söyleyebiliriz.

Kitapta, Osmanlı belgelerine dayanarak Naim Efendi adında bir Osmanlı bürokratinin var olduğunu gösteriyor ve ilgili belgeleri yayımlıyoruz. Yine bunun gibi Naim Efendi tarafından yazılmış bir Hatırat'ın var olduğunu ilk defa aç-

---

ları hatıraları için bkz. Rita Soulahian Kuyumjian (ed.), *Exile, Trauma and Death: On the Road to Chankiri with Komitas Vartabed*, (London: Gomidas Institute and Tekeyan Cultural Association, 2010).

ğa çıkartıyor ve bu Hatırat'ın daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış bölümlerini okuyucular ile buluşturuyoruz. Yani, Orel ve Yuca tarafından 1983'te ileri sürülen üç ana iddiadan ikisinin kesinlikle çökmüş olduğunu artık rahatlıkla söyleyebiliriz. Kitapta ayrıca, Talat Paşa'nın telgraflarının sahteliği meselesine ilişkin, Osmanlı arşiv belgelerinden hareketle yeni bir genel çerçeve çiziyoruz. Belgelerin sahteliği ile ilgili ileri sürülen önemli bazı tezlerin, örneğin şifreleme teknikleri üzerine söylenenlerin tamamıyla yanlış ve spekülatif olduklarını, ilgili Osmanlı belgelerine dayanarak gösteriyoruz. Talat Paşa'ya ait belgelerin tek tek sahte olup olmadıkları ayrı bir çalışmanın konusu olacaktır.

Kitapta EK olarak yayımlanan belgeler de Türkçe okuyan okuyucu ile ilk defa buluşuyor. Naim Efendi'nin daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış anılarının yanı sıra, Andonyan tarafından Ermenice kitapta kullanılan kısımlarını da bir araya toplamış bulunuyoruz. Böylece okuyucu, Naim Efendi'nin Hatıratı'nın bütünü hakkında bir bilgi sahibi olacaktır. Diğer Ek belgeler, Andonyan'ın, Naim Efendi hakkında açıklayıcı bilgiler verdiği iki mektubu ile Avedis Nakkaşyan isimli bir doktorun Andonyan'a yazdığı bir mektuptur. Bu mektuplardan okuyucu, Naim Efendi konusunda son derece etraflı bilgiler edinecektir. Savaş yıllarında Almanya'nın Halep konsolosu Rössler'in Andonyan'ın kitabı hakkında yazdığı rapor da eklerde yer alan belgeler arasındadır.